

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Research Article

Subject Area

Social Sciences, History

Vol: 8

Issue: 55

Year: 2022

Pp: 160-168

Arrival

07 December 2021

Published

27 January 2022

Article ID 1309

Doi Number<http://dx.doi.org/10.31576/smr.yj.1309>**How to Cite This Article**

Gençoğlu, M. & Yol, F. (2022).

“Başlangıçtan 19. Yüzyılın

Sonuna Kadar Batı

Sömürgeciliğinin Yapısı:

Kavramlar Ve Yöntemler

Üzerine Bir Araştırma”,

International Social Mentality

and Researcher Thinkers

Journal, (Issn:2630-631X)

8(55): 160-168.

Social Mentality And

Researcher Thinkers is licensed

under a Creative Commons

Attribution-NonCommercial

4.0 International License.

1. GİRİŞ

Sömürgecilik, kolonyalizm ve emperyalizm kavramları bazen birbirinin yerine kullanılsa da literatür açısından bunları birbirinden ayıran bazı farklar söz konusudur. Bu kavramlara açıklık kazandırılması, özellikle 19. yüzyıl ortalarından sonra ya da başka bir ifadeyle 1870’lerden sonra sömürgeci rekabetin artmasıyla Afrika kıtasının Avrupalı güçler tarafından yağmalandığı sürecin daha iyi anlaşılabilmesine imkan sağlayacaktır. Bu açıdan ilk olarak sömürgecilik, kolonyalizm ve emperyalizm kavramları üzerinde durulmuş, ardından sömürgeciliğin eskiçağda ortaya çıkan formları ile bu kavramların tarihi arka planı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Avrupa sömürgeciliğinin coğrafi keşiflerin akabinde Portekiz ve İspanya eliyle başlamasına değinilmiştir.

Klasik Avrupa sömürgeciliğini temsil eden bu dönemde, “doğrudan hakimiyet” (direct rule) yöntemiyle sömürgeci güçler, direkt kendi idarecileri vasıtasıyla sömürgelerini yöneterek buralardaki zenginliklere el koymuşlardır. Ancak 1857’de Hindistan’da çıkan ayaklanmalar gibi 19. yüzyıl ortalarından itibaren sömürgelerde ortaya çıkan yönetim sorunları, özellikle İngiltere’yi başka bir yönetim modeli arayışına itmiştir. Dolayısıyla İngilizler, sömürgelerinin idaresinde yerli elitlerin kullanılması ve bazı yetkilerin kendi emperyal yöneticilerinden yerel idareye bırakılmasını öngörmüşlerdir. Kısmi bir özerklik olarak değerlendirilebilecek olan bu yönteme “dolaylı hakimiyet” (indirect rule) denilmiştir. Araştırmamızda bu iki farklı sömürge modeli ele alınarak bu yöntemlerin meydana gelmesinde rol oynayan faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca coğrafi keşiflerden 19. yüzyıl ortalarına kadar gelen sömürgeciliğin akabinde demiryolları, buharlı gemiler ve silah teknolojisi sayesinde devletler arası rekabetin hızlandığı özellikle Afrika’da köşe kapma yarışına dönüşen “yeni emperyalizm”in belirginleştirilmesine gayret edilmiştir. Neticede bu incelemenin başlıca hedefi, konuya ilişkin yapılacak çalışmalara bir nebze olsun katkı sağlayabilmektir.

Başlangıçtan 19. Yüzyılın Sonuna Kadar Batı Sömürgeciliğinin Yapısı: Kavramlar Ve Yöntemler Üzerine Bir Araştırma

The Structure Of Western Colonialism From The Beginning To The End Of The 19th Century: A Research On Concepts And Methods

Doç. Dr. Mustafa GENÇOĞLU¹ Fatih YOL² ¹ Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Uşak, Türkiye² Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih ABD., Doktora Öğrencisi, Uşak, Türkiye**ÖZET**

Eski çağlardan beri var olan sömürgecilik ya da kolonyalizm kavramları 19. yüzyılda “Yeni Emperyalizm” kavramı ile tanımlanan ve çıkar çatışmalarına hatta dünya savaşlarına neden olan büyük rekabete evrilmesi şüphesiz dünya tarihini, toplumlarını ve günümüzü derinden etkilemiştir. Literatürde kafa karışıklığına yol açan kavramlar arası nüanslar ile emperyalizm gibi zamanla bu kavrama yüklenen anlamların değişmesi meselenin kavramsal bir çerçeveye oturtulmasını zorlaştırmaktadır. Bu makale, öncelikle sömürgeciliğe dair kavramların literatürde kullanılan tanımlarının belirlenmesi ve tarihsel süreçteki karşılıklarının ortaya konmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda 19. yüzyılda farklı hakimiyet modelleri ile karşımıza çıkan Batı sömürge yöntemleri de kısaca incelenecektir. Dolayısıyla bu çalışmanın 1870’lerden sonra artan sömürgeci rekabetle Afrika kıtasının Avrupa güçleri tarafından yağmalandığı dönemin daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlayacağı da ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sömürgecilik, Emperyalizm, Sömürge Yöntemleri, Batı Sömürgeciliği**ABSTRACT**

The evolution of the concept of colonialism which has existed since ancient times, into great competition, which was defined by the concept of "New Imperialism" in the 19th century and caused conflicts of interest and even world wars, undoubtedly affected the world history, societies and today deeply. The nuances between concepts that cause confusion in the literature and the change in the meanings attributed to this concept, such as imperialism, make it difficult to put the issue in a conceptual framework. This article primarily aims to determine the definitions of colonialism concepts used in the literature and to reveal their equivalents in the historical process. In this context, the Western colonial methods that emerged with different models of domination in the 19th century will also be briefly examined. Therefore, it is hoped that this study will contribute to a better understanding of the period when the African continent was plundered by the European powers with the increasing colonial rivalry after the 1870s.

Key words: Colonism, Emperialism, Colonial Methods, Western Colonialism

2. SÖMÜRGEÇİLİK KAVRAMI

Sömürgecilik, kolonyalizm ve emperyalizm kavramları çoğunlukla birbirinin yerine kullanılır. Ancak kelimelerin kökenleri ve yükledikleri anlamlar açısından aralarında önemli farklar vardır. Sömürgecilik kavramı sömürmek fiilinden gelir ve bir kimse veya topluluktan haksız yere yararlanmak anlamında kullanılır. Günümüz Liberal akımlara göre işçinin emeği karşılığı taraflar arasında ücret akdinin gerçekleşmesi sömürüyü ortadan kaldırırken (Kibar, 2018, s. 77) bunun dışında ise bir kişi ya da insan topluluğunun emeği veya yeraltı yerüstü zenginlik ve değerlerinden haksız yere yararlanılması sömürü olarak nitelendirilir.

Bu konuyla ilgili diğer bir kavram olan kolonyalizm kelimesi Latince kökenli yetiştirmek anlamında kullanılan “*colere*” ve çiftçi anlamına gelen “*colonus*” kelimelerinden türemiştir. Buradan kolonyalizmin yerleşimle bağlantısı ortaya çıkar. Nitekim insanın kollektif içgüdü, onu dış dünyanın her yanına yayılması konusunda teşvik etmiştir (Harmand, 1910, s. 28). Bunun yanı sıra kolonyalizm, nüfusun yeni bir bölgeye aktarılması sonrasında yerleşimcilerin kendi ülkeleri ile olan siyasi bağlarını devam ettirerek bu yeni bölgelerde kalıcı yerleşimlere dönüşmesi ve bu yolla bir devletin siyasi hâkimiyet alanını genişletmesini de ifade etmektedir. Eski çağdan beri hâkim bir devletin kendi vatandaşlarını küçük topluluklar halinde zorunlu ya da isteğe bağlı bir şekilde sınırları dışındaki topraklara yerleştirdiği ve bu vasıta ile siyasi hâkimiyet alanını genişletme çabasına girdiği görülür. Özellikle Roma döneminden itibaren kolonyalizm tabiri sömürgecilik yerine kullanılmaya başlanırken diğer taraftan “*coloniser*” sömürgeleştirmek ya da “*colonisation*” sömürgeleştirme gibi yeni terimlerin de kaynağını teşkil etmiştir (Clement, 2006, s. 296; Kavas, 2009, s. 394; Kohn ve Reddy, 2017, s. 1).

İngilizceden yapılan çevirilerde “*colonism*” ifadesi koloni kelimesinin yerleşimci insan, hayvan ya da bitki topluluğu anlamındaki bağlamından kayıtsız olarak “sömürgecilik” kelimesi ile Türkçeye aktarılması kavram kargaşasının bir diğer sebebi olarak da belirtilmelidir. Zira sömürü ifadesi kolonyalizasyondan farklı olarak haksız bir biçimde faydalanma anlamını içermektedir. Bu nedenle kolonilerin yayılma eğilimli olması ve sosyal Darwinizm diye de adlandırılabilen gibi kolonilerden en güçlüsünün, yaşama en iyi adapte olanın ayakta kalıp yayılmayı sağlayabileceği şeklindeki görüşlerin çağrışımlarından da mahrumdur (Er ve Atalay, 2013, s. 133).

Emperyalizm kavramına gelince, bu Latince kökenli bir kelimedir ve emretme, buyurma, hâkim olma gibi anlamlara gelir. Bu açıdan bir ülkenin diğer bir ülke üzerinde yerleşimcilik yoluyla veya doğrudan ya da dolaylı hâkimiyet kurma vasıtalarıyla yerleştiği, hakimiyet sağladığı ülkedeki iktidar gücünü kullanmasına dikkat çeker (Kohn ve Reddy, 2017, s. 1).

Eski çağlardan beri insanlar daha çok ekonomik sebeplere dayalı olarak kolonicilik faaliyetlerine giriştikleri görülmektedir. Örneğin Akdeniz’in birçok bölgesinde tarım faaliyetlerinin yapılmasına rağmen kalabalık olan nüfusu yeterli düzeyde besleyemedikleri için nüfuslarının bir kısmını Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında meskûn olmayan bölgelere göndererek yerleştirmişlerdir. Göçmenler kendilerini doyuracak ve hatta ana siteye bir miktar gıda gönderecek seviyede güçlenebilmişlerdir (Heaton, 1985, s. 21–22).

Fenikeliler kolonizasyon faaliyetlerinin öncüsü olmuştur. M.Ö. 12. Yüzyıl sonlarında ilk yerleşimlerini kurmuş ve M.Ö. 1100’lü yıllarda Fenike kolonizasyon hareketleri Cebelitarık Boğazı’na kadar varmıştır. Fenikeliler mallarını satmak ve kendileri için gerekli malları temin üzere Akdeniz kıyılarında pazar yerleri ve ticaret kolonileri meydana getirmiş ve küçük yerleşmeler halinde buralarda kalmışlardır (Girgin, 2006, s. 35–36).

Yunanlılar ya da Helenler 12. yüzyıl Dor göçlerini takip eden zaman diliminde Batı Anadolu ve Ege Adaları’na yerleşmişler, M.Ö. 8. yüzyılda ise yeni kolonizasyon faaliyetlerine girerek deniz aşırı ülkelere yerleşmeye başlamışlardır. bu yeni koloni faaliyetlerine temelde Hellen toplumunda hızlı nüfus artışından kaynaklı beslenme ve geçim zorlukları, hizipler arası siyasi çekişmelerin doğurduğu hoşnutsuzluk, borçlu çiftçilerin göç isteği, denizcilik bilgisinin artması gibi ekonomik, siyasi, sosyal ve teknik sebeplerin etkili olduğu görülmektedir (Gözlü, 2007, s. 182). Diğer yandan kurulan koloniler iki farklı yapıda ortaya çıkmıştır. Birincisi kendi anayasası ve yönetim organları bulunan kent devletleri yani polisler ikincisi siyasi özerkliği bulunmayan birer “*ticaret istasyonu*” mahiyetinde daha küçük ticari amaçlı yerleşimler şeklindedir (Gözlü, 2007, s. 184).

Romalılar ise kendinden önceki iki önemli koloni faaliyetinden farklı olarak ekonomik sebeplerden ziyade askeri amaçlar için koloni faaliyetlerine başlamışlardır. Zamanla ekonomik, sosyal ve kültürel sebeplerle de koloniler kurmuşlardır. Roma’da koloniler iki farklı yapıda karşımıza çıkar. Birincisi Latin Kolonileri ki hemen hemen hepsi ülke sınırları içinde ve düşman sınırına yakın dağ ve nehir geçitleri gibi stratejik noktalara kurulmuşlardır. Siyasi olarak kısmen özerktir ve buraya yerleştirilen kişiler Roma vatandaşlığından çıkararak

yerleştikleri yerin vatandaşı haline gelirler. Diğer bir koloni modeli ise Roma vatandaşı kolonileridir ve neredeyse tamamı deniz kenarlarına kurulmuştur. Buraya yerleştirilen 300 civarı aile Roma vatandaşlığını korumuş ve onlara az miktarda arazi verilmiş, böylece denizcilik faaliyetlerine yönelsin istenirken diğer yandan da olası saldırılar karşısında deniz güvenliği açısından insan kaynağını teşkil etmeleri amaçlanmıştır. Meşakkatli yaşam şartlarından dolayı kolonilerden göçü önlemek üzere Romalılar buradaki yerleşimcilerin 30 gündün fazla bölgelerini terk etmelerini yasaklamış ve onlara lejyon hizmetinden muaf tutulma gibi bazı ayrıcalıklar tanımıştır. Roma'nın elde ettiği yeni topraklar ve kurduğu koloniler imparatorluk arzusunu daha da alevlendirmiş ve nihayetinde “bütün yollar Roma'ya çıkar” sözünün ifade ettiği genişlikteki bir imparatorluğa dönüşmesini sağlamıştır (Turan, 2019, s. 531–532).

3. SÖMÜRGEÇİLİK VE EMPERYALİZM

İster kolonyalizm (sömürgecilik) ister emperyalizm ifadelerini kullanalım her ikisi de bir halkın başkalarına tabi kılınma biçimlerini ihtiva etmiştir (R. J. C. Young, 2001, s. 15). Her iki kelime de bir dönemden sonra özellikle ekonomik ve stratejik açıdan Avrupa'ya fayda sağlaması beklenen bir fetih biçiminin adı olmuştur. Uluslararası literatürde kullanımları açısından kelimeleri kategorize edecek olursak kolonyalizm sıklıkla Kuzey Amerika, Yeni Zelanda, Brezilya ve Cezayir gibi yönetimi Avrupalı büyük çapta ve kalıcı yerleşimci nüfus tarafından gerçekleştirilen bölgeleri tanımlamak için kullanılmıştır. Emperyalizm ise çoğunlukla önemli bir yerleşimcinin bulunmadığı ancak yabancı hükümet görevlileri tarafından idare edilen yerleri tanımlar. Bunun tipik örneği 19. yüzyılın sonlarında Afrika için verilen mücadele ve Amerika'nın Filipinler, Porto Rico gibi sömürge yönetimleridir. Kimi yazarlar genellenin dışında kalarak yerleşim amaçlı koloniler ve ekonomik çıkar amaçlı koloniler şeklinde bir ayrıma gitmiştir. Kimileri ise kolonyalizm ya da sömürgeciliği doğrudan (direct) bir yabancı ulus tarafından idare anlayışı olarak belirken emperyalizmi de dolaylı hâkimiyet (indirect) olarak tanımlamış ve kolonyalizmin zıttı bir konuma yerleştirmişlerdir (Kohn ve Reddy, 2017, s. 2).

Emperyalizm kavramını, anlamının zamanla değişmesine bağlı olarak kavramsal çerçeveye oturtmanın zor olduğu görülmektedir. Koebner ve Schmidt'in tespiti ile emperyalizm kavramı, 1840'lardan 1960'lara kadar oniki defa anlam değişikliğine uğramıştır (Koebner ve Schmidt, 1965, s. VIII). Son dönemde emperyalizm hem doğu hem batıda küçük ulusların daha büyük olanların çıkarlarına boyun eğdirilmesi olarak nitelendirilebilir (Koebner ve Schmidt, 1965, s. XXIII).

Emperyal kelimesi egemen olanı, üstünü, yüksek otorite makamını belirtmek için “muhteşem” kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. Bu kelimedenden türetilen Emperyalizm kavramı ise başlangıçta fiili fetih ve işgale dayanan tahakküm ve bağımlılığı kapsayan bir siyasal sistemi tanımlamıştır. Ancak 20. yüzyılın başlarından itibaren Marksist düşüncenin etkisiyle siyasal tahakkümün olup olmamasından ziyade daha çok genel bir ekonomik tahakkümün var olduğunu işaret etmek için kullanılmıştır. İlk anlamı ile bir bölgede siyasal hâkimiyet kurmak yoluyla emperyalizm eleştirel bir anlam taşımamıştır. Ancak zamanla ortaya çıkan ekonomik tahakküm yoluyla emperyalizm ifadesi eleştirel bir bakış açısını yansıtmaya başlamıştır (R. J. Young, 2016, s. 35).

Avrupa'da 19. yüzyıl başlarında emperyalizmin ekonomik analizi hakkında görüşleri ile öne çıkan iki isim John Atkinson Hobson ve Vladimir Ilyich Lenin'dir. Hobson liberal bir İngiliz gazeteci, Lenin ise bir Rus devrimcidir. Hobson'un 1902'de yayınlanan *Imperialism: A Study* (Emperyalizm: Bir Çalışma) adlı eseri Lenin'i etkilemiş olduğundan her iki düşünürün ortaya koydukları teorilerde benzerlikler söz konusudur. Nitekim her ikisi de 19. yüzyılın sonunda kapitalizmin ulaştığı aşamaya odaklanmışlardır. Hobson'a göre emperyalizmin ortaya çıkışındaki temel faktör, düşük ücretler ve aşırı üretimdir. Avrupa'da sanayileşme sonucunda üretilen malların bolluğu ve mevcut pazarların yetersiz kalması, kolonilerde yeni pazar ve yatırım fırsatları arayışını hızlandırmış ve emperyalist faaliyetleri tetiklemiştir. Bu nedenle emperyalizm sorunu ancak ülkedeki satın alma gücünün artırılması (ücretlerin artırılması) ile çözülebilir. Hobson'un bu görüşü aynı zamanda Lenin'in düşüncesinin de temelini oluşturmuştur.

İkinci Dünya savaşının ardından çift kutuplu dünyada Emperyalizm kavramı karşılıklı bir suçlama aracı olarak kullanıldığı görülür. Zira bir tarafa göre; “*Emperyalist*” ifadesi, Güney Amerika, Asya ve Afrika coğrafyasında dolaşan şeytanın 20. yüzyıl versiyonudur. Bu, Asya ve Afrikalıların yeni kazanılan ulusal bağımsızlıkları ile Latin Amerika'nın ekonomik büyümesi ve bağımsızlığı karşısında –kendi çıkarları açısından- sürekli hesap ve planlar kuran politik bir şeytandır. Komünist ülkelerde başında şapkası olan bu şeytan, ekonomik ve askeri fetihlerinin sembolleri dolar ve atom bombası ile tanımlanırken; Batı Avrupa ve Kuzey Amerika coğrafyasında ise “emperyalist” şeytan, kırmızılar içinde, elinde orak ve çekiç ile betimlenmektedir (Koebner ve Schmidt, 1965, s. XXIII).

4. AVRUPA SÖMÜRGEÇİLİĞİ

Sömürgeci ideoloji, Avrupa'yı sınırlarının ötesinde Asya, Afrika ve Latin Amerika'ya taşımış olan bir genişleme ideolojisidir (Hanefi, 2004, s. 18). Marc Ferro, "sömürgecilik Ceneviz ve Venedik kolonilerini saymayacak olursak Roma döneminden 15. yüzyıla kadar kaybolmuş gibidir" der (Ferro, 2002, s. 20). Batı tarih geleneği Avrupa sömürgeciliğini Coğrafi Keşifler ile başlatır (Ferro, 2002, s. 19). Hassan Hanefi ise tarihi devri daimlerden bahseder ve döngünün ikinci safhasını sonlandıran 1492'de Endülüs'teki son İslam şehri Gırnata'nın düştüğü zamanı işaretler. Ona göre tarihsel döngünün ilk safhası batıda Grek-Roma doğuda ise Pers üstünlüğünün yaşandığı zaman dilimidir. İkinci tarihi döngü Haçlı seferleri ile Tatar ve Moğol akınlarını durduran İslam dünyasının zirveyi tutmasının ardından Endülüs'ün düşmesiyle tamamlanmış ve Modern Avrupa'nın ortaya çıkışıya üçüncü döngü başlamıştır (Hanefi, 2004, s. 15).

Marc Ferro, Arap geleneğinin Batı emperyalizmine ilk örnek olarak Haçlı Seferlerini kabul ettiğine değinir. Hristiyan dünya ise Haçlı Seferleri'ni Hz İsa'nın doğduğu yerlerin İslam'ın elinden geri alınması olarak yorumladığını dile getirir ve ekler: "olaylar nasıl yorumlanırsa yorumlansın, Avrupa sömürgecilik tarihi mutlaka Hristiyanlığın bu yakın çevresinden başlamaktadır (Ferro, 2002, s. 24). Ayrıca ona göre 1270'te Tunus'a düzenlenen Haçlı Seferi son Haçlı Seferi olarak gösterilse de Türklere karşı Papa ile İspanya Kralı II. Filibe'nin 1571'de düzenlediği İnebahtı deniz seferi 13. Haçlı Seferi olarak nitelendirilmelidir (Ferro, 2002, s. 25).

İstanbul'un alınması ve Doğu Roma'nın yıkılması sonucunda doğu-batı ticaret yollarının Osmanlı Devleti'nin eline geçmiş olması –ki bu Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde daha da perçinlenmiş ve Akdeniz havzasının büyük bir çoğunluğu, Mısır, Kızıldeniz gibi stratejik bölgeleri de kapsamıştır.- Avrupa'yı rekabet edilen bir Müslüman devletin topraklarına uğramadan doğunun zenginliklerine doğrudan ulaşma imkânlarını aramaya itmiştir (Ferro, 2002, s. 26).

Kristof Kolomb, 1492'de Endülüs'ten kalan haritacılık bilgilerinden faydalanarak Avrupa'nın Marco Polo'nun seyahatnamelerinden tanıdığı Çin ve Hindistan'a ulaşmak üzere harekete geçmiştir. Günlüğüne düştüğü notlara bakılırsa amacının sadece kendisi ve tayfalarını bulduğu altınlarla zengin etmek değil keşiflerin önemini farketmeleri için İspanya Krallarını da zengin etmek olduğunu söyler. Aynı zamanda kâşif olarak tanınmak ve Hristiyanlığı yayma konusunda bir temel oluşturmak onun amaçları arasındadır. 26 Aralık 1492'de günlüğüne kaydettiği notlara göre 3 yıla kalmadan kralların Kutsal Toprakları (Kudüs'ü) fethetmek üzere yapacakları seferler için gereken altınları bulmayı umduğunu kaydetmiştir (Ferro, 2002, ss. 27–28; Hanefi, 2004, s. 15).

İster Kristof Kolomb'un Hristiyanlığı yayma amacı ister Vasgö Dö Gama'nın Afrika'yı dolaşarak Kalküta'ya vardığında Hristiyan insanlar ve baharat bulmaya geldiğinden bahsetmiş olması, Coğrafi Keşiflerin dini motiflerinin daha ilk girişimlerde var olduğunu ortaya koymaktadır. Marc Ferro'nun bu konudaki yorumu Portekizliler gibi Osmanlı Devleti'nin de Coğrafi Keşiflere bağlı ticarete bir çeşit kutsal savaş olarak baktığı şeklindedir. Zira Osmanlı Devleti, Süveys'te bir kanal kazma fikriyle Hindistan'a vararak hem buranın zenginliklerinden yararlanmayı hem de Hristiyanlara karşı Müslümanlara yardım etmeyi düşünmüştür. Dolayısıyla Keşifler, Haçlı-Hilal mücadelesinin yeni yansıma alanlarını ortaya çıkarmıştır (Ferro, 2002, s. 26).

Kristof Kolomb'u Vasco de Gama, Magellan, Amerigo Vespucci gibi diğer kâşifler ve İspanya'yı da Portekiz, İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve kısmen de Almanya gibi uluslar izlemiştir. Bu geniş çaplı hareketlere "Büyük Keşifler" adı verilmiş olsa da bu kendi içinde ironik bir adlandırmadır. Sanki bulunan coğrafyalardaki insanlar sömürgecilerin geleceği zamana kadar hiç var olmamış gibi... Bu durum sömürgeci anlayışın karşılaştığı varlıklara kendi anlayışına göre isim vererek bilgi üretmesi ve varlıkları bağlamından kopartarak bir karışıklığın içine çekmesinin ilk örneğidir (Hanefi, 2004, s. 15).

Coğrafi Keşiflere öncülük eden Portekiz ve İspanyollar Atlas Okyanusu kıyısındaki konumları itibariyle diğerlerinden daha avantajlıydılar. Bunun yanısıra ilk keşiflerden beş asır sonra ortaya çıkan "yeni emperyalizm" buhar gücü, telgraf ve silah teknolojisinin gelişmesi gibi Avrupa'nın teknik gelişmelerinden faydalanmışsa, İberya Yarımadası'nın konkistadorları da usturlab, güvenilir pusulalar ve okyanus için yapılmış dayanıklı bir gemi türü olan karavellerin (Haniççe, 2010, s. 69) inşa edilmiş olmasından yararlanmışlardır. İlk Avrupalı modern imparatorluk olan İspanya, İspanyol konkistadorlar (conquistador) tarafından emperyalist çıkarlar doğrultusunda Amerika kıtasının büyük bir kısmının ele geçirmesi sonucu ortaya çıkmıştır (R. J. Young, 2016, s. 34). İspanya'nın yeni kıtadan elde ettiği kazanç azımsanmayacak ölçüdedir. Özellikle Meksika ve Perudaki altın ve gümüş maden yataklarının keşfi ve sonrasında yüzyılı aşkın bir süre İspanya'nın meşhur Hint Filosu'nun (Flotas de Indias) Avrupa'ya taşıdığı hazineler göz kamaştırıcıdır (Cipolla, 1980, s. 225–226; Julián Córdoba Toro, 2019). Verilerin sağlıklı olmamasına rağmen 1493 ve 1640

arasında Amerika kıtasından 875 ton altın ve 45.700 ton gümüş İspanya'ya taşındığı hesaplanmıştır. Bu rakamlar ilk dönem Avrupa sömürgeciliğinin boyutları hakkında bir fikir vermektedir (Lambert, 1928, s. 2). Bu hızlı denizaşırı genişlemenin elbette Avrupa için önemli getirileri olmuştur.

Çıkarılan altın ve gümüşlerin %20'si taç geliri olarak Katolik Haçlı Seferleri düzenlemeye takıntılı kral ve yönetenlere tahsis edilerek İspanya'ya getirilmiş ve askeri hizmetler, silah ve erzak konularındaki talepleri karşılamak üzere kullanılmıştır. Kalan yüzde sekseninin bir kısmı İspanya'ya dönen konkistadorlarca İspanya'ya getirilmiştir. Fakat bu kısmın daha fazlası tekstil, şarap, silah, mobilya, çeşitli aletler, mücevherler gibi mallar ve bu malların taşınması karşılığı olarak Avrupa'ya gelmiştir (Cipolla, 1980, s. 226). Sonuçta Amerika kıtasının zenginlikleri İspanya'nın satınalma gücünü artırırken Hollanda, İngiltere ve Fransa gibi diğer Avrupa ülkelerinin gelişimini de teşvik etmiştir (Cipolla, 1980, s. 252).

İspanya'nın sömürge hırsı onu batıya, Kolomb'un keşfettiği Amerika kıtasına çekmiştir. Portekizliler ise Vasco da Gama ve 15. Yüzyılın denizcilerinin keşfettiği Afrika Kıtası'nın Atlantik kıyıları takip edilerek varılan Asya ticaret yollarına yani doğuya yönelmişlerdir (Macqueen, 2007, s. 3). Portekiz ve İspanya arasında 1494'te Tordesillas Antlaşması yapılarak elde edilen yerler paylaşıldığında dünya yüzünde yaklaşık bir asır devam eden iki devlet açısından rakipsiz bir sömürge dönemi de başlamış bulunmaktaydı. 17. Yüzyılda ise bu yarışa Hollanda, İngiltere ve Fransa gibi devletler katılmış böylece uluslararası rekabet bir ölçüde artmıştır (Özcan, 2000, s. 299).

16. yüzyılın tamamı için ve hala on yedinci yüzyılın başında, Doğu'dan Avrupa ithalatının yaklaşık yüzde 80'i biber, diğer baharatlar ve boyalardan oluşuyordu. On yedinci yüzyıl boyunca, tekstil ürünleri daha fazla önem kazanmış ve yüzyılın sonlarına doğru İngiliz ve Hollanda Doğu Hindistan Şirketleri tarafından Avrupa'ya ithalatın yaklaşık yüzde 60'ını bu ürünler oluşturmuştur (Cipolla, 1980, s. 230).

İspanya ve Portekiz'in sömürgecilik faaliyetleri bir anda 19. yüzyıldaki "Yeni Emperyalizm" kavramına dönüşmemiştir elbette. Onların bu faaliyetleri ancak beş yüzyıl sonra tropikal iklimlerde Avrupa sömürgeci güçlerin köşe kapma mücadelesi denilebilecek "Yeni Emperyalizme" dönüşmüş olsa da henüz büyük sömürgecilik yarışının ilk girişimleri olarak sayılmalıdır.

İspanya ve Portekiz'in ardından 17. Yüzyılda Hollanda önemli bir sömürgeci güç olarak ortaya çıkmıştır. Portekiz, Asya ve Afrika'daki bazı sömürgelerini bu yüzyılda Hollanda'ya kaptırırken, 18. Yüzyıla gelindiğinde Fransa'nın devamlı suretteki meydan okumalarına mukabil deniz gücündeki üstünlüğü ile öne çıkan İngiltere sömürgeci güçler arasındaki rakabette ilk sıraya yükselmiştir. İngiltere'nin "yeni emperyalizm" öncesinde 19. Yüzyılın ortalarına kadar bu önde konumunu sürdürmeye devam ettiği görülmektedir.

16. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasındaki dönemde Avrupa sömürgeciliğinin başka aktörleri de vardır. Danimarka bunlardan biri olarak Hindistan, Batı Afrika ve Karayiplerde bir dizi ticaret kolonisine sahip olmuştur. Ancak bunlardan çoğu 18 ve 19. yüzyıllarda İngiltere ve Fransa tarafından satın alınmıştır (Macqueen, 2007, s. 2).

1860'ların sonlarında İskoçyalı misyoner David Livingstone, Hristiyanlığı yaymak üzere bir grup Afrikalı ile birlikte Orta Afrika derinliklerine gitmiş ancak birkaç yıl ondan haber alınmaması üzerine ölmüş olduğundan endişe edilmiştir. Bir Amerikan gazetesi onu bulmak için Henry Stanley adlı bir muhabiri görevlendirmiş ve 1871'de Tangankina Gölü kıyısında Dr. Livingstone'u bulmuştur. Onu bulduğunda Stanley'in ilk karşılaşma esnasında söylediği ünlü selamı "Dr. Livingstone, sanırım!" dünya çapında manşetlere konu olmuştur. Stanley bundan sonra Kongo Nehri derinliklerine doğru keşif seyahatine devam etmiş (Classzone.com, s. 774), 1878'de "Karanlık Kıtanın içinden" adlı eserini yayınlamıştır. Böylece Belçika Kralı II. Leopold'ün dikkati bu bölgeye çekilmiş ve II. Leopold bu keşif-misyonerlerin enerjisini emperyalist sömürü hedefleri için kullanmayı düşünmüştür. Kral 1876'da kurulan ve 1882'de Kongo Uluslararası Birliği adını alan işadamları birliğini bir araya getirerek bu birlik üzerinden sömürgeleştirme faaliyeti yürütmüştür. Stanley, II. Leopold ve Kongo Uluslararası Birliği himayesinde yeniden seyahat sahnesine dönerek yerli şefler ile topraklarını birliğe dahil olmaya teşvik eden ve birer ticaret istasyonuna çeviren 400 anlaşma imzalayarak Kongo'nun güney kıyısı boyunca ilerlemiştir. Kuzey kıyısını ise Fransa hükümetinin aldığı tedbirlerin etkisi ile ve daha sonra Fransız Ekvator Afrikası olarak Fransa'nın burayı himaye etmesi sebebiyle müdahale edememiştir (Lambert, 1928, s. 14).

1884 Berlin Konferansı ile "yerlilerin maddi ve manevi refahlarının sağlanarak korunması, köleliğin ve köle ticaretinin bastırılması için iş birliği ve yerlilerin eğitim ve medeniyetini ilerletmek" gibi konularda kararlar alınırken Kongo Birliği'nin Kongo'daki iddiası da kabul görmüştür. Bunun üzerine bir yıl sonra Kongo Uluslararası Birliği, II. Leopold'un Kralı olduğu "Özgür Kongo Devleti"ne dönüştürülmüştür. Yeni devletin sömürenlerine sunacağı karlılığın kauçuk ve fildişine bağlı olduğu anlaşılması üzerine acımasız bir sömürge politikası yerlileri derinden etkilemiştir. Ayrıca Kral Leopold'ün tropikal Afrika'daki bu "Haçlı Seferi"

İngilizler gibi diğer sömürgeci güçler için bu bölgede örnek teşkil etmiştir (Lambert, 1928, s. 15-16). Leopold'ün kâr amaçlı ve acımasız şirketlere verdiği lisanslarla, kauçuk toplamaya zorlanan Kongolulardan en az 10 milyonunun hayatını kaybetmiştir. Yaşanan zulümler ve dünyanın dört bir yanından insani yardım kuruluşlarının talepleri üzerine 1908'de Belçika Hükümeti koloninin kontrolünü Leopold'den almıştır (Classzone.com, s. 774).

Doğuda Rusya, 16. Yüzyıldan itibaren yeni bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. 16 ve 17. yüzyıllarda Orta Asya'ya baskı yapmaya başlayan Rusya 19. yüzyılda sömürgeci bir güç olarak yerleştiği Orta Asya coğrafyasında İngiltere'nin Hindistan sömürgeleri için ciddi bir tehdit haline gelmiştir (Macqueen, 2007, s. 2). Rusya sınırlarını genişletmesine ve bunu bir sömürgecilik faaliyeti olarak değerlendirmesine rağmen fetih ve sömürgecilik kavramını birbirinden titizlikle ayıran Avrupa geleneğine göre durum biraz farklıdır. Genel olarak Avrupa'da denizin bölmediği sınırlarda genişlemek bir milli mesele, denizaşırı topraklarda ilerleme ise sömürgecilik faaliyeti olarak değerlendirilmiş bu sebeple Rusya denizaşırı sömürgeler kuran Avrupalı devletlerden ayrılmıştır (Ferro, 2002, s. 21). Ancak açıkdenizlere ulaşmanın getirdiği gücün farkında olan Rusya, diğer Avrupalı devletler gibi sömürgecilikte yer tutmayı istemiş ve denizaşırı sömürgelere açılan bir kapı olarak gördüğü Boğazları ele geçirerek sıcak denizlere inme politikasını yüzyıllar boyu takip etmiştir.

Avrupa devletlerinde sömürge faaliyetlerinin karakteristik özellikleri birbirlerine nazaran bazı farklılıklar göstermiştir. İspanya kolonileri Krallık güçleri tarafından fethedilen ve sınırlı sayıda İspanyol'un yerleştiği sömürgelerdir. Hollanda kolonileri bilinen en iyi örneğinin İngilizlerin Doğu Hindistan Şirketi'nde gözlendiği gibi birer ticaret fabrikası konumunda olmuştur. Ancak İngiliz sömürgeleri tüm bunlardan farklıdır. Sir George Cornewall Lewis'in bir sömürgeyi tanımlamasında; bir siyasi topluluğa-ülkeye ait olarak o ülke veya topluluğu terk etmiş ve kısmen-tamamen ıssız veya eski sakinlerinin kovulmuş olduğu bir bölgede bağımlı-bağımsız ayrı bir toplum oluşturmuş insan topluluğu bir koloniyi tanımlamaktadır. Bu açıdan Amerika Birleşik Devletleri, kadimden getirdiği özellikleriyle değil bir İngiliz Kolonisi olarak ortaya çıkmıştır (Egerton, 1950, s. 4).

Avrupa kendi içindeki fetihlerle modernliği denizaşırı kolonilerde yaptığı gibi bir dayatma unsuru olarak kullanmamıştır. Buna karşılık denizaşırı kolonilerde ise devlet ve kapitalizm gibi modernite unsurlarını, Hristiyanlık ve Avrupa dillerinin tanıtılması gibi amaçları bir dayatma konusu haline getirmiştir (Bernhard, Reenock ve Nordstrom, 2004, s. 227). Ayrıca bu dayatmalara ve sömürgeciliğin ahlaki sorununa karşı “beyaz adamın yükü” metaforuyla çözüm üretmeye çalışmışlardır. Yani Avrupa dışında kalan gelişmemiş toplumlara medeniyet meşalesini götürme misyonu ile hareket ettiklerini iddia ederek böylece sömürgelerde var olan yeraltı ve yerüstü kaynaklarını kendi çıkarları uğruna kullanma amacına ahlakilik kazandırmayı ummuşlardır. Ancak medenileştirme misyonu işlenen zulümleri ahlakileştirmemiştir.

5. SÖMÜRGEÇİLİKTE TEMEL YÖNTEMLER: DOĞRUDAN VE DOLAYLI HAKİMİYET

Yönetim düzenlemelerinin bir çoğu eşit olmayan güçleri bünyesinde barındırır. Örneğin bir feodal monarşi ve onun prenslikleri, bir hegamon ve onun çevre birimleri, bir ulusal hükümet ve alt ulusal birimleri ya da bölgesel bir hükümet ve onun yerel kuruluşları gibi... Burada yönetim açısından asıl soru merkezin ya da hâkim birimin çevreye ya da itaat eden birime ne kadar yetki devredeceği konusudur. “doğrudan hakimiyet” oldukça sıkı bir şekilde merkeziyetçi tarzda ve kararların merkezden alınmasını öngörmekte iken “dolaylı hakimiyet” modelinde ise daha ademi merkeziyetçi bir yapı karşımıza çıkmakta ve karar alma yetkilerini önemli ölçüde daha zayıf birime devretmektedir (Gerring, Ziblatt, van Gorp ve Arévalo, 2011, s. 377).

Tarih boyunca sömürgeci güçler bir bölgeyi ya doğrudan kendileri yönetmiş ya da bazı yetkileri o bölgenin yerli elitlerine devrederek dolaylı bir şekilde egemenliklerini yerleştirmeye çalışmışlardır. Avrupa'da emperyal güçler sömürü yoluyla ülkelerine fayda sağlamak ve uluslararası alanda prestijlerini arttırmak amacıyla sömürge yönetimleri kurmuşlar ve “medenileştirme misyonu” adı altında sömürgelerdeki varlıklarına meşruiyet kazandırmaya çalışmışlardır. Sömürgeci devletlerin en önemli endişesi yabancı bir ülkede yerli çoğunluk üzerindeki kontrolün nasıl sağlanacağı konusu olmuştur. Bu sorun karşısında iki model ortaya çıkmıştır. “Doğrudan hakimiyet” modeli ve “dolaylı hakimiyet” modeli. Doğrudan hakimiyet modeli en yaygın siyasi yönetim modeli olmuştur. Avrupa güçleri yerli yapıları amaçları açısından yetersiz görmüş ve kendi yönetimlerini kurmuşlardır. Böylece sömürge yasaları Avrupa orduları tarafından uygulanmıştır (Fenwick, 1989, s. 4).

Diğer yandan Nijerya'da Lord Lugard'ın öncülüğünü yaptığı dolaylı hakimiyet modeli ile İngiliz emirlerini yerine getirmek üzere yerli kabile şeflerinden yararlanılmıştır (Fenwick, 1989, ss. 4-5). Elbette İngilizlerin Afrika'yı sömürgeleştirmeye başladığında, ellerinde Hindistan, Malaya ve Batı Hint Adaları gibi on dokuzuncu yüzyıl kolonilerinde elde ettikleri sömürge yönetimi konusunda çok önemli dersler ve tecrübe

vardı. Lord Lugard Hingistan ve Burma’da hizmet etmiş kilit bir sömürge yöneticisi olarak İngiliz Doğu Afrika Şirketi’ne katılmış ve dolaylı yönetimin öncüsü olarak Kuzey Nijerya’daki dolaylı hükmetme uygulamasını sistemli bir hale getirmiştir. “The Dual Mandate in British Tropical Africa” adlı kitabında ortaya koyduğu bu sistemin temel fikri, Nijerya’da Hindistan’da yapılan hataların tekrarlanmaması için “Hint hastalığından” kaçınılması gerektiği düşüncesidir. Olması gereken ise dolaylı yönetimi ifade eden doğal meyilli milliyetçi ve yerli bir entelijansyanın yetiştirilmesidir (Mamdani, 2012, s. 86).

Dolaylı ve doğrudan yönetim anlayışları uygulamada da bazı temel farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Konu le ilgili araştırmacıların ortaya koyduğu sorular ve bunlara verilecek cevaplar meseleyi aydınlatmaktadır. Neden bazı bölgeler feodal, mutlakiyetçi veya emperyalist devletler tarafından Kraliyet eliyle yönetilirken diğer bazı bölgeler yerel yöneticilerin eline bırakılmıştır? Bazı denizaşırı bölgeler gayiresmi emperyal kontrole tabi tutulurken neden bazıları İmparatorluğa dahil edilmiştir? Neden bazı ülkeler doğrudan emperyal yöneticiler tarafından yönetilirken diğerleri yerel araçlar vasıtasıyla dolaylı olarak yönetilmiştir (Gerring ve diğerleri, 2011, ss. 377–378)? Bu sorular, bir bölgede “doğrudan hakimiyet” veya “dolaylı hakimiyet” modellerinin uygulanıp uygulanmayacağıının belirlenmesinde hangi sebeplerin etkili olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır.

Bu temel problemi yedi varsayım ile cevaplandırmak mümkündür. Birinci varsayım ulaşılabilirlik varsayımdır ki hâkim olan gücün, hâkim olunan güce olan erişilebilirliği hangi modelin benimseneceği üzerinde etkili olmuştur. Yani sömürgeci güç için bir bölge ne kadar erişilebilir ise o kadar fazla “doğrudan hakimiyet” modelinin uygulanırlılığı artmıştır.

İkinci varsayım güç varsayımdır. Hâkim olan gücün hâkim olunana karşı askeri olarak güç kullanması mümkün olduğu ölçüde “doğrudan hakimiyet” modeli benimsenebilecektir. Hâkim olan unsurun daha fazla zorlayıcı güce sahip olması “doğrudan hakimiyet” eğilimini arttırırken daha büyük bir isyan çıkabilme ihtimali “dolaylı hakimiyet” modelinin benimsenmesinde etkili olmuştur.

Üçüncüsü gelir elde etme varsayımdır. Baskın ve hâkim olan gücün itaat altına alınan unsura empoze edeceği hakimiyet modelinin vergi gelirleri, doğal kaynaklarından elde edilen gelir ya da pazarlara ulaşım gibi zenginlik arayışının bir sonucu olacaktır. Dolayısıyla kullanılacak model hâkim unsur için gelirleri en üst seviyeye çıkartabilecek model olmalıdır.

Dördüncü varsayım hâkim gücün gündemine yönelik varsayımdır ki, buna göre hâkim gücün gündemi ne oranda dönüştürücü düşünceler çerçevesinde olursa o derece “doğrudan hakimiyet” modelinin kullanılma olasılığı artmaktadır. Zira hâkim güç iktidarın tüm unsurlarını bir kaldıraç gibi elinde kavramalıdır ki hâkimiyet sağladığı unsur üzerinde ekonomik, toplumsal ve idari alanda tam bir dönüşümü gerçekleştirebilsin. Bunun tersine geleneksel seçkinleri zorunlu olarak güçlendiren “dolaylı hakimiyet” modeli dönüşümün gerçekleştirilmesine hizmet etmesi daha az olası bir durumdur. Keza Fransa, Japonya, Portekiz ve İspanya gibi ya muzaazzam bir servet elde etmek ya da yerel dini ve kültürel sistemleri değiştirmek gibi iddialı gündeme sahip olan devletlerin “doğrudan hakimiyet” modelini benimserken İngiltere ve Hollanda gibi daha mütevazı gündemlere sahip olanların “dolaylı hakimiyet” modelini benimsedikleri görülmektedir (Gerring ve diğerleri, 2011, s. 378).

Beşincisi farklılık/kimlik varsayımdır. Bu varsayıma göre hâkim olan unsur hâkim olunandan ne oranda farklı kültür ve kimlik aidiyetine sahipse o oranda “doğrudan hakimiyet” modelinin uygulanma olasılığı azalır. Zira iki yapının farklı değerleri ve ilgi alanları bulunmaktadır. Ancak bu varsayımın bir başka yaklaşımına göre alt unsur (hakim olunan) ne kadar kendi içinde çeşitliliğe sahipse hâkim gücün hedeflerine ulaşmak için “doğrudan hakimiyet” modelini tercih etmesi o derece olası olacaktır.

Altıncısı normatif varsayımdır. Yani güç, gelir ve kimlik kaygılarından bağımsız olarak norm ve değerler açısından hangi modelin uygulanması uygun ise o modelin benimsendiğini varsayan yaklaşımdır. Burada motivasyon kaynağı değerlerdir. Örneğin “dolaylı hakimiyet” hâkim olunanlar açısından yararlı ya da zararlı olması durumuna göre modelin belirlenmesi gibi.

Son olarak demokrasi varsayımdır. Hâkim olan ile olunan arasındaki ilişkiye demokratik bir karaktare sahip üst bir yapı tarafından aracılık edilmesi durumunda sonucun daha az merkezileşmiş bir model yani “dolaylı hakimiyet” modeli olacağı yaklaşımdır. Bu varsayıma bir örnek olarak Birleşmiş Milletlerin arabuluculuğunda hâkim olan ile olunan arasındaki ilişkinin düzenlenmesi verilebilir (Gerring ve diğerleri, 2011, s. 379).

“Doğrudan hakimiyet” sömürgeciliğin başladığı ilk dönemlerden beri var olsa da “dolaylı hakimiyet” 19. Yüzyılın ortalarında yaşanan sömürgecilik krizlerinin bir sonucu olarak yeni bir kolonyal yönetim biçimi halinde ortaya çıkmıştır (Mamdani, 2012, s. 6). Sömürgecilik konusunda denizlerdeki üstünlüğü sayesinde

tartışmasız lider konumunda olan İngiltere 1857’de Hindistan’da çıkan ayaklanma ile sömürgecilik politikalarını yeniden gözden geçirme gereği duymuş ve bu durum 1865’te Jameika’da Morant Körfezi isyanı ile daha da perçinlemiştir. Çıkan krizler karşısında ilk tepkiyi ortaya koyan teorisyenlerden biri de “Sir Henry Maine” idi. Maine sömürge projesini daha sağlam temelde yeniden düşünme ve yeniden kurma çabalarının bir sonucu olarak sömürgelerin tarihi dinamiklerini ve faalliklerini tanımaya çalıştı. Bir tarih teorisi ve bir hukuk teorisi aracılığı ile batıyı batılı olmayandan ve evrensel medeniyeti yerel geleneklerden ayırma yoluna gitti. Bu süreçte yerleşimci yerlilerden ayırdı ve bir yerlilik teorisinin unsurlarını hazırladı. Buna göre yerleşimci modernse yerli değildi. Tarih yerleşimciyi tanımlarken coğrafya yerliyi tanımlamakta, mevzuat ve yaptırım modern politik toplumu belirtirken alışlagelmiş uygulamalar yerli halkı işaretlemekteydi. Sürekli ilerleme, yerleşimci medeniyeti temsil ederken, kültür ise doğanın bir parçası olarak sabit ve değişmeyi temsil etmekteydi (Mamdani, 2012, s. 6).

Sir Henry Maine isyan sonrasında Hindistan genel valisinin kabine üyesi olarak görevlendirildi. Kitapları Hindistan idaresinden sorumlu hatta tüm kolonyal idareden sorumlu olan yöneticiler için okunması zorunlu tutuldu. Hindistan’da Alfred Lyall’dan, Malaya’da Frank Swettenham’a, Natal’da Theophilus Shepstone’a, Mısır’da Lord Cromer’e, Nijerya ve Uganda’da Frederick Lugard’a, Sudan’da Harold MacMichael’e ve Tanganyika’da Donald Cameron’a kadar tüm yöneticiler bu fikirlerden etkilenmiştir. Böylece imparatorluğun her yerindeki sömürge yöneticileri, Maine’nin özellikle ünlü metni “Antik Hukuk”ta sıralamış olduğu argümanlarını sömürgelerdeki politikalarıyla tercüme etmişlerdir. Sonuç bir dizi kurum tarafından desteklenen bir yönetim tarzı olmuştur. Bunun yanı sıra ırkçı ve aşiretlere indirgenmiş bir tarih anlayışı, medeni hukuk ile teamül hukuku (ya da geleneksel hukuk anlayışı) arasında bir çatallanma bunlara hizmet eden ve yerli nüfusu birçok “doğal” gruba ayırarak numalandıran nüfus sayımları. 20. yüzyıl başlarında Afrika kolonilerine nakledilen “geleneksel idari otorite” her birimdeki nüfusu yerli ve göçmenler olarak sınıflandırdı. Kabilecilik, sömürgeci güç ve bilgelik kundağında bir vasıta olarak beslendi. Bu sabit bir vatana tutturulmuş, politize edilmiş böylece hareket edemez bir duruma getirilmiş bir kültürdür. Bir başka ifadeyle kabilecilik somutlaşmış bir etnisitedir (Mamdani, 2012, s. 7).

Mimarları, kaynak kıtlığına pragmatik çözüm üretmek ve iki boyutlu ve yüzeysel bir etkiye sahip zayıf bir devlet yapısı ortaya çıkartmaktan daha fazlası olmadığını iddia etikleri bu yönetim tarzına “dolaylı hakimiyet” adını vermişlerdir. Ancak Mamdani’nin bu konudaki karşıt görüşü dikkat çekicidir. Ona göre dolaylı hakimiyet modeli dili itibarıyla iyi huyluydu ve 1857 sonrası Hindistan’da “karışmama” yaklaşımından 19. yüzyıl sonuna doğru “himaye” (protektora, protectorate) anlayışına dönüşmüştür. Ancak 20. Yüzyıl Afrikası’na taşındığında “dolaylı hakimiyet” modelinin gelenek-görenekleri ve yerel kültürleri koruması olduğu iddia edilmesine rağmen Mamdani’ye göre “dolaylı hakimiyet” tarzı ile yönetilen devlet zayıf devlet olmamıştır. Aksine “doğrudan hakimiyet” modeli karşısında emelleri daha geniştir. Zira “dolaylı hakimiyet” modeli, o yerine sadece elitlerini dönüştürmek ve değiştirmek değil sömürgeleştirilmiş nüfusun öznelliklerini de şekillendirmek istemiştir (Mamdani, 2012, s. 7–8).

6. SONUÇ

Sömürgecilik yalnızca coğrafi keşifler ile başlamış bir olgu değil Fenike, Yunan ve Roma medeniyetlerinde de farklı formlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak günümüze etkileri bakımından ve Avrupa medeniyetinin dünyanın değişik bölgelerine ekonomik, dini ve siyasi amaçlar ile yayılması ile sonuçlanan ve bu bölgelere kendi dil, kültür, siyasi anlayış ve hegemonyaları ile yerleştikleri dönem Coğrafi Keşifler ile başlayan süreçte meydana gelmiştir. Bu süreçte sömürgecilik rekabetinin Avrupalı yeni aktörlerin devreye girmesi ile giderek büyüyen bir hal aldığı görülmektedir. Ayrıca Emperyalist güçler, sömürülen bölgelerin idaresini ya “doğrudan hakimiyet” modeli ile doğrudan emperyal görevliler eliyle yerine getirmiş ya da “dolaylı hakimiyet” modeli ile yerel idarecilere bazı yetkilerin verilmesi sonucu göreceli bir yetki paylaşımı ile sağlamışlardır. Bir bölgede hangi idari yapının kurulacağı şartlara ve bunu etkileyen bazı durumlara göre belirlenmiştir.

19. Yüzyıl ise emperyalizmin sanayi inkılabı sonrasında telgraf, tren yolları, buharlı gemiler ve maksim makineli tüfekleri gibi yeni teknolojiler ile yeni bir boyut kazanmıştır. Yeni Emperyalizm dönemi denilen bu dönemde Avrupalı aktörler birbirleri ile amansız mücadelelere girmiş bu mücadelede Afrika yağmalanmış ve çıkar çatışmaları bir açıdan I. Dünya Savaşı’na zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

Bernhard, M., Reenock, C. ve Nordstrom, T. (2004). The legacy of western overseas colonialism on democratic survival. *International Studies Quarterly*, 48(1), 225–250.

Cipolla, C. M. (1980). *Before the Industrial Revolution: European Society and Economy, 1000-1700*. London and New York: New York: Norton.

- Classzone.com. (y.y.). Imperialism. 29 Nisan 2019 tarihinde https://www.sps186.org/downloads/basic/588610/ch27_2.pdf adresinden erişildi.
- Clement, A. (2006). *English and French mercantilist thought and the matter of colonies during the 17th century*. *Scandinavian Economic History Review* (C. 54).
- Egerton, H. E. (1950). *A Short History of British Colonial Policy, 1606-1909* (12.). London: Methuen & Co Ltd.
- Er, A. ve Atalay, İ. (2013). Monherlant ve Fransız Sömürgeciliği: La Rose De Sable/Kum Gülü. *Ulusal Frankofoni Kongresi* içinde. Tekirdağ.
- Fenwick, L. (1989). British and French Styles of Influence in Colonial and Independent Africa: A Comparative Study of Kenya and Senegal. *Journal of Chemical Information and Modeling*, 53(4798), 160.
- Ferro, M. (2002). *Sömürgecilik Tarihi*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Gerring, J., Ziblatt, D., van Gorp, J. ve Arévalo, J. (2011). An institutional theory of direct and indirect rule. *World Politics*, 63(3), 377–433.
- Girgin, G. (2006). *Fenikeliler'de Akdeniz Ticareti*. <http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/478> adresinden erişildi.
- Gözlü, A. (2007). Antik Yunan (Hellen)'Da Koloniler Ve Bunların Nitelikleri. *Folklor/Edebiyat*, 53(1–2), 191–201.
- Hanefi, H. (2004). Qu'est-ce que le colonialisme? *Colonialisme et postcolonialisme en Méditerranée: Rencontres d'Averroès* içinde (ss. 15–25). Editions Parenthèses.
- Haniççe, M. (2010). Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak. *Tarih Okulu*, (VII), 47–70.
- Harmand, J. (1910). *Domination et colonisation*. Paris: Ernest Flammarion.
- Heaton, H. (1985). *İktisat Tarihi*. (M. A. Kılıçbay ve O. Aydoğmuş, Çev.) (C. I). Ankara: Teori Yayınları.
- Julián Córdoba Toro. (2019, 6 Haziran). La Flota de Indias | El monopolio comercial de España en América. 14 Haziran 2020 tarihinde <https://iberoamericasocial.com/flota-de-indias/> adresinden erişildi.
- Kavas. (2009). Sömürgecilik. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 37, ss. 394–397). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kibar, S. (2018). Analitik Marksizmin Sömürü Olgusuna Yaklaşımının Bir Eleştirisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 73–84.
- Koebner, R. ve Schmidt, H. D. (1965). *Imperialism: The Story and Significance of a Political Word, 1840–1960*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kohn, M. ve Reddy, K. (2017). Colonialism. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (C. 41, ss. 41Sup-0181-41Sup – 0181).
- Lambert, R. S. (1928). *Modern Imperialism*. London: Longmans, Green, & Co.
- Macqueen, N. (2007). *Colonialism*. London: Longman.
- Mamdani, M. (2012). *Define And Rule Native as Political Identity*. London: Harvard University Press.
- Özcan, A. (2000). III. İngiliz Sömürgeciliği. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 22, ss. 299–302). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Turan, O. (2019). Roma Kolonizasyon Hareketi Ve Kolonilerin I. Pön Savaşına Etkisi. *Tarih & Gelecek Dergisi*, 5(3), 529–545.
- Young, R. J. (2016). *Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş*. (B. T. K. S. Şen, Çev.). İstanbul: Matbu Kitap.
- Young, R. J. C. (2001). *Postkolonizm: a Historical Introduction*. Blackwell Publishing Ltd.